

צניעות שהיתה ברחל

הרב חננאל אתרוג

תוכן

הקדמה

התעלמות שאול ממשחתו למלך

שייכות שאול למלוכה

לפשר שתיקת רחל

שתיקת הצניעות של שאול

ו. שתיקתה של אסתר

ז. מהות הצניעות

ח. צניעות בעידן הטכנולוגי

ט. סיכום, או כיצד רוכשים צניעות

א. הקדמה

לא יגרע מצדיק עינו? בשכר צניעות שהיתה ברחל זכתה ויצא ממנה שאול, ובשכר צניעות שהיתה בשאול זכה ויצאה ממנו אסתר... כי מטא ההוא לילה, אמרה (רחל): "השתא מיכספא אחתאי (עתה תתבייש אחותי)". מסריתנהו ניהליה. והיינו דכתיב (בראשית כט כה) "ויהי בבקר והנה היא לאה" מכלל דעד השתא לאו לאה היא, אלא מתוך סימנים שמסרה רחל ללאה לא הוה ידעה עד השתא לפיכך זכתה ויצא ממנה שאול. ומאי צניעות היתה בשאול? דכתיב (שמואל א י) "ויאמר שאול אל דודו הגד הגיד לנו כי נמצאו האתונות ואת דבר המלוכה לא הגיד לו אשר אמר לו שמואל", זכה ויצאת ממנו אסתר.¹

רבי אליעזר מלמד כי שתיקת שאול היא ביטוי לצניעותו, הנובעת מצניעות שתיקת רחל – וממשיכה לשתיקת אסתר. שלוש שתיקות אלו דורשות התבוננות, שתעמידנו על סוד הצניעות. המכנה המשותף לשלוש הדמויות הוא שתיקתן. שתיקות, שקשה להבין למה מתכוון רבי אליעזר באומרו שיש בהן צניעות. היכן כאן הצניעות? שתיקת רחל נראית כביטוי לרחמים עצומים. כדי שלא להוציא את לאה בבושה וחרפה, מעדיפה רחל לגלות לאחותה את הסימנים שסוכמו בינה ובין יעקב. היכן כאן הצניעות? ושתיקת אסתר באה כיוון שגילוי עמה ומולדתה לא יביא לה כבוד ויקר בחצר המלכות הפרסית. שתיקת אסתר מתחילה גם הרבה קודם לגזרה לפיכך אין ליחס אותה לתחום פוליטי, הרוצה לשמר את מרכיב ההפתעה בידו

ולהשתמש בו ברגע הנכון. רק שתיקת שאול נושקת לצניעות, בהיותה מסתירה מדודו של שאול את דבר המלוכה.

לכאורה, צניעות וענווה יש בשתיקתו של שאול, אך שתיקה זו בעייתית היא וקשה – הן היא מביעה התעלמות מדברי הנביא. אדם המסתיר את מעלותיו והצלחותיו יכול להיות אדם צנוע; אדם המסתיר את האמביציות האישיות שלו ומתבייש בהן, יתואר אולי כצנוע, אך אדם שקיבל ציווי אלוקי מפורש והוא מתעלם ממנו – קשה לראות בזה צניעות. אין זו צניעות אלא ייתכן שזה גילוי חולשה ומוחל לב, שאינם מאפשרים לעמוד במשימה על אף ההבטחה האלוקית, או שזו חוצפה אדירה ואטימות כלפי שמיא.

ב. התעלמות שאול ממשיחתו למלך

שאול מתעלם בעקביות מבשורת הנבואה של שמואל – אין זו מעידה חד פעמית ישראל במצב הזקוק בדחיות למלכות. אף ששאלו שלא כהוגן, הצורך הוא אמיתי "מחר אשלח אליך איש מארץ בנימין ומשחתו לנגיד על עמי ישראל והושיע את עמי מיד פלשתים כי ראיתי את עמי כי באה צעקתו אלי". שמואל מושח את שאול למלוכה ומעניק לו סימנים, מכוחם "וצלחה עליך רוח ה' והתנבית... ונהפכת לאיש אחר", והוא מדריכו "והיה כי תבאנה האותות האלה לך עשה לך אשר תמצא ירך כן האלוקים עימך" – הסכמה שאדם מעולם לא זכה לה – כל אשר תמצא ידו של שאול הוא בהסכמה אלוקית.

ציווי מפורש אחד מצווה שמואל את שאול³ – "וירדת לפני הגלגל... שבעה ימים עד בואי אליך", האותות באו ורוח צלחה על שאול, אך הוא לא פועל להקמת המלוכה, וודאי שאינו יורד לגלגל. האומה אינה יכולה עוד להרשות לעצמה להתמהמה, אך שאול, אפילו לדודו אינו מספר על דבר המלוכה. שמואל מזעיק את העם למצפה ולוכד בגורל את שאול, הנחבא אל הכלים. שמואל אומר לישראל "אין כמוהו בכל העם", אך בפשטות ניתן להבין את בני הבליעל שאמרו "מה, מה יושיענו?!"

היחבאות שאול אל הכלים מרגשת בתומתה, אך נראית גם משונה ומוזרה – האם חושב שאול להתחמק מהגורל המוטל על פי ה' ? הסבור שאול שלא יצליחו למצוא אותו. נחבא אל הכלים? האם חשיפתו ויציאתו ממחבואו לעיני כל קהל ישראל הוסיפו כוח למלכות ההולכת ונוצרת? – "ויאמרו מה יושיענו זה".

2. שמואל א ט טז.

3.

4.

5.

6.

7.

8.

9.

10.

11.

12.

13.

14.

15.

16.

17.

18.

19.

20.

21.

22.

23.

24.

25.

26.

27.

28.

29.

30.

31.

32.

33.

34.

35.

36.

37.

38.

39.

40.

41.

42.

43.

44.

45.

46.

47.

48.

49.

50.

51.

52.

53.

54.

55.

56.

57.

58.

59.

60.

61.

62.

63.

64.

65.

66.

67.

68.

69.

70.

71.

72.

73.

74.

75.

76.

77.

78.

79.

80.

81.

82.

83.

84.

85.

86.

87.

88.

89.

90.

91.

92.

93.

94.

95.

96.

97.

98.

99.

100.

101.

102.

103.

104.

105.

106.

107.

108.

109.

110.

111.

112.

113.

114.

115.

116.

117.

118.

119.

120.

121.

122.

123.

124.

125.

126.

127.

128.

129.

130.

131.

132.

133.

134.

135.

136.

137.

138.

139.

140.

141.

142.

143.

144.

145.

146.

147.

148.

149.

150.

151.

152.

153.

154.

155.

156.

157.

158.

159.

160.

161.

162.

163.

164.

165.

166.

167.

168.

169.

170.

171.

172.

173.

174.

175.

176.

177.

178.

179.

180.

181.

182.

183.

184.

185.

186.

187.

188.

189.

190.

191.

192.

193.

194.

195.

196.

197.

198.

199.

200.

201.

202.

203.

204.

205.

206.

207.

208.

209.

210.

211.

212.

213.

214.

215.

216.

217.

218.

219.

220.

221.

222.

223.

224.

225.

226.

227.

228.

229.

230.

231.

232.

233.

234.

235.

236.

237.

238.

239.

240.

241.

242.

243.

244.

245.

246.

247.

248.

249.

250.

251.

252.

253.

254.

255.

256.

257.

258.

259.

260.

261.

262.

263.

264.

265.

266.

267.

268.

269.

270.

271.

272.

273.

274.

275.

276.

מוצאו המשפחתי. חיתכן אמנם בעיה אם שאול ינסה להיאבק על דעת הקהל, אך אין היא חיצונית ואינה בעלת משמעות כשדבר ה' מודיע לעם מיהו המלך. ניתן לצפות לתדהמה הרבה יותר עמוקה מבחור פשוט שמבשרים לו כי נהיה למלך. גם הניסוח של שמואל: "ולמי כל חמדת ישראל הלוא לך ולבית אביך", לא ברור במיוחד ולא מחייב הבנה כי מלוכה מוענקת עתה לשאול.⁵

ד. לפשר שתיקת רחל

רחל תפשה בשתיקה עמדה זרעה בשתיקה ראתה סבלונתיה ביד אחותה ושתיקה. בנימין בנה, האבן שלו מן האפור ישפה יודע בכירת יוסף ושותק וזהו ישפה יש לו פה ושותק. שאול בן בנה "ואת דבר המלוכה לא הגיד לו" (שמואל א' י טז), אסתר "אין אסתר מגדת מולדתה".⁶

המדרש מייחס שתיקה לרחל ולזרעה – בלי להזכיר צניעות. חידושו הגדול הוא שבנימין יודע על מכירת יוסף ושותק. כאן נמצא המפתח להבנת דברי רבי אליעזר. מדוע כולא בתוכו בנימין את סודו הגדול, מדוע אין הוא מגלה לאביו יעקב כי יד האחים היתה כמעל? נראה שהתשובה פשוטה – אין תועלת בגילוי הסוד. יעקב יכול להגיב בחריפות ואולי לגדות את בניו, אך בכך לא תירפא המכה, אין כל סיכוי סביר שיוסף יושב או ימצא על-ידי חשיפת המידע של בנימין.⁷ שתיקת בנימין מבטאת אמונה עמוקה במציאות, בהיותה מגלה את שם ה' המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית. אם זירת ההתרחשות היא רק ההתרחשות המעשית, צריך בנימין לשלוף את כל הנשק העומד לרשותו ולספר ליעקב על פשע בניו. כך יידחקו רגלי בני לאה ויבואו על עונשם.

5. חז"ל מלמדים אותנו שאיש בנימין שבשמ"א פ"ד הנס מן המערכה, הוא שאול [מדרש שמואל יא]. לשאלת עלי הוא עונה "אנכי הבא מן המערה ואני מן המערה נסתי היום" עלי מתקשה להבין את פשר האמירה, אך מבין הוא היטב שהדמות הניצבת למולו ראויה לתואר בניו. אנו למדנו ששאול מעלה לפני עלי את הבעיה שגרמה לדעתו לתבוסה הישראלית – היות פלשת נערכת במערכה. בפרק י"ז נראה כי שאול המלך בנה בצבא הישראלי יכולת לערוך מערכה, יכולת המדהימה את צבא פלשת וגורמת לגלית להציע את אשר הציע. ועמו של גלית מופנה שוב ושוב כנגד מערכות ישראל. כל זה מלמד שלשאול יש מחשבות על מלוכה הרבה לפני שפגש בשמואל והתכחשותו תמורה עוד יותר.

6. מדרש תנחומא [ויצא ו].

7. נראה כי לא היה סיכוי סביר למצוא עקבות עבד בבית העבדים המצרי שהיי עבד לא נחשבו בו מאומה. מסתבר שהם לא זהו בשמם המקורי, היחס אליהם היה כאל אבק ארם – עבדים רבים שילמו בחייהם על כל אבן מאבני הפירמידות, גם לא היתה כל ודאות שאכן נמכר יוסף למצרים. המדרשים המתארים את אחי יוסף מתכננים לאתר את יוסף בשוקי מצרים, הם ביטוי להכרתם של האחים כי חטאו וסבלם

אך זירת ההתרחשות האמיתית בעולמו של בנימין, היא המשמעות הרוחנית של המציאות – לכך נדרשת סבלנות עצומה, ודווקא בפעילות רוחנית-לבית-פנימית, מתוקן ההווה. בנימין אינו מעוניין בתחושת ניצחון, אלא בחיקון מלא של בית יעקב. יש לו פה, ושותק. הוא יודע שהאחים מכרו את יוסף לא מפני שהם נבלים חדלי אישים, אלא עקב אמונתם כי האמת היוספית מסוכנת לבניין האומה הישראלית. בנימין לא יחטא בחטאם. הוא משוכנע שבניין האומה זקוק לאמת של כל י"ב שבטי ישראל. באם יגלה בנימין את סוד המכירה ליעקב יוצר סיכוי זעיר לשובו של יוסף, ויוצר אולי נתק עולם בין יעקב לשאר בניו. זו תסבוכת שאין לה פוצא, ובנימין מאמין כי ה' אלוקי ישראל הוא שינהל את המאורעות באופן המתקן. שתיקת בנימין מבטאה אפוא את אמונתו העמוקה שאין מישור המציאות החיצוני משקף את כל המציאות כולה. ישנם מצבים שבהם ברור כי החיים מנסים לבטא אמת הרבה יותר גדולה מיכולת ביטויים, והמרפא לא ימצא אלא עד אשר יתעלו החיים. בנימין עמל בכל השנים הארוכות והמרות של אובדן יוסף, על שימור זכרו, על אחדות הבית, מתוך ציפייה עמוקה לבירור הרז האלוקי שאיפשר לאחים לעולל את אשר עוללו. בנימין יודע כי חלומות יוסף אמת הם ויודע הוא כי עתידים הם גם להתגשם.

גם שתיקת רחל תוכן כך: כשרחל מודעת לכך שאחותה לאה תוצא לכלימה חרפה, היא נעצרת ומוסרת ללאה את הסימנים. לאה שותפה למרמת לבן את יעקב, ללא שיתוף הפעולה שלה לא יוכל לבן אביה להצליח ברמייתו, ועם כל זה, ברגע האחרון, לאחר קביעת הסימנים, מתעלה רחל להכרה כי עליה לגלות את הסימנים ללאה.⁸ רחל נוכחת לדעת כי רצון לאה להינשא ליעקב נובע מצדקתה וטהרתה, של אחותה. אין כאן מאבק חומרי גם על כיבוש הגבר, אלא הידחקות לאה אל מעבר לקווים האדומים, כדי ליטול חלק בבניין עם עולם – "עם זו יצרתי לי תהילתי יספרו". רחל רואה שנישואיה שלה ליעקב דורסים בדרכס⁹ את כל היופי והקדושה המתגלים בלאה. 'הוצאת לאה לבושה' היא לא רק גלי הלעג והליצנות של תושבי אדם נהריים, אלא הרבה יותר מכך – תחושת העלבון הפנימי של לאה אל מול חוסר יכולתה לגלות ולחיות את תביעת נשמתה. שתיקת רחל היא עדות לכך שרחל מכירה את החיים כמימוש של אמת אלוקית עליונה, וככאלה, הם תובעים אמת רוחנית ולא עשייה גשמית המנותקת מאמת רוחנית.

רחל יודעת כי היא ויעקב עומדים להקים משפחה שתהווה את היסוד לבניין האומה, אשר תוליך את היקום כולו לדעת את אלוקיו, ועם כל זה היא מתאזרת בסבלנות עליונה ויודעת כי פתרון גשמי לא יעניק ברכה, אם סותר הוא את האמת

8. נראה להכניס רחל אמשורח מצד יעקב לגלות את המזימה. כיוון שעכשיו יש ללאה ההוכחות שרחל היא

האלוקית. זוהי צניעות! זוהי צניעות שיא שאינה מתפתה לפתרונות מהירים, כיוון שלא תדע שלווה עד אשר תיפתר המצוקה הפנימית. זאת רחל שתשלם כל חייה בחלוקת בעלה עם אחותה ולא תפעל באופן שאינו יונק מעולמה הרוחני – ממפגשה עם שם ה' אלוקי ישראל.

ה. שתיקת הצניעות של שאול

מכאן לשתיקת שאול: שאול שותק בגלל צניעותו ולא בגלל חוסר מוכנותו לקיים את הצו האלוקי. שתיקת שאול היא 'בשכר שתיקת רחל', אמו הקדומה, ולפיכך, גם פיתוח ושכלול של שתיקתה. שאול חי את העולם כעולם שאלוקים יצרו ולפיכך אין לו כל צורך בסיוע 'חיצוני' לגאולת העולם. מתוך שאלוקים הוא בורא עולם ומקיימו, הרי שהבורא העניק לעולם גם את כל היכולת והכלים הנדרשים לגאולה זו. זוהי צניעות כיוון שהיא חיה את ההתרחשות כביטוי למהות פנימית ביותר, ולכן אין היא מנסה לפעול בהתרחשות באופן שעיקרו יצירת הישגים גשמיים. שאול דרוך לקראת בניין מלכות ישראל – אך בכוחות המציאות. צניעות אינה זלוזל בגשמיות, להפך – הערכה עצומה לגשמיות היונקת מהאמיתות הרוחניות שיוצרות אותה. לכן מתכחש שאול לכל ניסיון לעזור לו לבנות את המלכות באמצעים חוץ-מציאותיים, גם אם זו נבואה ובחירה בגורל. שאול לא נמלט מדבר ה', הוא לא זקוק לנבואה כדי לשמוע את דבר ה', כל פועלו הוא הקשבה לדבר ה' הבוקע מתוך כל החיים הישראליים כולם. דווקא מתוך כך הוא כולו צניעות, כולו חרד שמא חלילה יתייחס הוא לעצמו כאל יצור גשמי גרידא. שאול, בנה יבנה את מלכות ישראל – 'ושאול לכד המלוכה על ישראל, וילחם סביב בכל אויביו כמואב ובכני עמוז ובאדום ובמלכי צובה ובפלישתים ובכל אשר יפנה ירשיע. ויעש חיל ויך את עמלק ויצל את ישראל מיד שוסהו'¹⁰.

צניעות שאול היא הופעת חיים מלאה בעוז, מלאת עוצמה שכולה געגוע לה'. אין בה לא חולשה ולא מורך לב, ורחישותה היא מתוך בטחונה הגדול, מתוך שאין לה כל צורך לצעוק – מובטחת היא שאמיתתה תצא לאור, מכאן תיאורי חז"ל את צניעותו המופלגת של שאול – פרק הרואה¹¹ "ואמר להרגך ותחס עליך", 'ואמר' ואמרתי 'מיבעי ליה? 'ותחס', 'וחסתי' מיבעי ליה? אמר ר' אלעזר – אמר לו דוד לשאול: מן התורה היה מותר להרגך, מאי טעמא, רודף אתה והתורה אמרה 'בא להרגך השכם להרגו', אלא צניעות שהיתה בך היא חסה עליך. ומאי צניעות היתה בו בשאול דכתיב 'ויבא אל גדירות הצאן על הדרך ושם מערה', תנא גדר לפנים

מגדר ומערה לפנים ממערה. 'להסך' – אמר ר"א מלמד שסיכך עצמו כסוכה". הגמרא עוסקת במרדף שאול אחר דוד על פני צורי היעלים במדבר עין גדי¹². דוד אגשיו יושבים בירכתי המערה שלתוכה בא שאול להסך רגליו. הסיטואציה לפי אנשי דוד היא התקיימות "אשר אמר ה' אליך – הנה אנוכי נותן את אויבך בידך ועשית לו כאשר יטב בעיניך". דוד נמנע מלפגוע בשאול, אף מונע מאנשיו לעשות כן, כשהנימוק להימנעות הוא הפסוק שמשביר רבי אליעזר במסכת ברכות. הירושלמי¹³ מוסיף לבאר "והוזה חמי ליה [– ראה דוד את שאול] משלשל ציבחר מסליק ציבחר [– ניהזר שלא לחשוף את גופו מעבר למינימום ההכרחי]. אמר דוד נאך מינגע בהדין גופא דצדיקא?! [– איך אגע בגוף צדיק זה]. "עם היות דוד נרדף לדידי שאול, רדיפה המתירה לדוד להתגונן ולהשכים להרוג, הנה הצניעות שגילה שאול מרתיעה את דוד ואינה מאפשרת לו לפגוע בגוף צדיק זה. התכסות שאול ממערה לפנים ממערה וגדר לפנים מגדר כבר מיותרת אם כל חששה הוא היחשפות לעין זר. אך שאול אינו מוכן לחשוף את גופו גם בלא שעין זרה תשזפנו. צניעות שאול אינה מול אחרים אלא מול עצמו, הוא אינו מוכן לקבל מפגש עם בשרו בשר. הוא יודע שגופו חי את נשמתו, ולכן הוא חרד לכסותו ולהסתירו תמיד. כך פותח הירושלמי את דבריו: "אמר עלי על בית שאול שלא נראה מהם לא עקב ולא (א)גודל מימיהם".

כך גם מתגלה מדברי מיכל לדוד אחרי ריקודו לפני ארון ה' העולה לירושלים: "מה נכבד היום מלך ישראל כהיגלות אחד הריקים", אמרה לו – של בית אבא לא היה נגלה פיסת עקב שלהם מימיהם.

שתיקתה של אסתר

לא הגידה אסתר את עמה ואת מולדתה כי מרדכי צוה עליה אשר לא תגיד¹⁴.

שתיקה זו היא מדרגה משובללת יותר של צניעות. לכאורה, מעיק לייחס שתיקה זו לצניעות בגלל שני קשיים: להיות ישראלי בארמון המלך אחשורוש, אין בזה כל כבוד, והקושי הגדול יותר הוא שהפסוק עצמו מנמק מיד את שתיקתה "כי מרדכי צוה עליה אשר לא תגיד". זו צניעות מרדכי, אם בכלל, מדוע אפוא היא מיוחסת לאסתר? אלא שהתבוננות במתואר במגילה מעלה שאכן יש כאן מימד עמוק של צניעות. לא מבואר מדוע לדעת מרדכי אין לגלות את עם אסתר. לפי רש"י, מגלה מרדכי לאסתר רק ברמז את עצם הדרישה לשתוק. גם חוסר הרצון להגיד את עמה

10. שמואל א כו.

11. סוכה פ"ה ה"ד.

10. שמואל א יב מז.

ומולדתה, אינו מבטא צניעות עמוקה, אלא היכולת שלה, של אסתר, לא לומר – היא שמדדימה אותנו.

אסתר מקיימת קירבה עמוקה מאוד לאחשורוש, כך לפחות הוא חושב. אחשורוש הוא טיפוס שלא מאפשר להמרות את פיו. בהרף עין הוא גוזר מוות על המן, שקודם לכן גידלו, נשאו, שם כיסאו מעל כל השרים, וציווה על כולם להשתחוות לו. אסתר מזכירה למרדכי את אשר בכל מדינות המלך יודעים: "אשר יבוא אל המלך לחצר בית המלכות הפנימית אשר לא יקרא, אחת דתו להמית"¹⁵. היא רואה בכך איום ממשי מאוד על חייה שלה, עם היותה המלכה "אהובה". כיצד אפוא יכולה אסתר שלא לגלות את עמה ומולדתה במשך שנים? אחשורוש אינו רגיל ולא סובל אי-ציות, והפתרון שלו לתופעות כאלו הוא מהיר וחד משמעי. כיצד הוא מקבל את שתיקת אסתר, וכי מעניין אותו שמרדכי ציווה עליה לא להגיד? בלי כל קשר לאינטרס של מרדכי בשתיקה זו, היא לא היתה מתאפשרת לולא צניעותה של אסתר. רק עם צניעות אמיתית זו של אסתר, יכול אחשורוש לקבל את שתיקתה בלא שתיראה כחוצפה כלפיו. אסתר חיה בעולם פנימי מאוד שאין לו כל צורך לגלות את עצמו – הוא אפילו נרתע מגלוי זה. צניעות אסתר אינה ביישנות ורגשי נחיתות, היא מלאת עוז פנימי, ולכן היא מסוגלת להקרין עדינות גם על נפש גסה כנפשו של אחשורוש, המחפש 'אהבה' במוכּן בהמי ועלוב. באסתר יש עוצמת אמת – היא מצליחה לחיות בתוככי ישותה את נשמתה הטהורה, שממשיכה להיות טהורה למרות כל הזוועה שנאלצת היא לחוות. אסתר מגיעה לרמות עמוקות של צניעות, עם היותה חיה בעולם ששלהוב יצרים ופריצות מושלים בו ברמה. צניעותה נובעת מעולמות פנימיים מאוד המצליחים לעצור את אחשורוש ולגרום לו לכבד ולהבין שזו, הניצבת מולו, חיה חיים אחרים מכפי שהוא מכיר, חיים מלאים ועשירים מכדי יכולת השגתו. הגמרא מתארת מאמצים כבדים שמשקיע אחשורוש כדי לגלות את עמה ומולדתה של אסתר¹⁶: "עבד מישתייא [- עשה סעודה לכבודה] ולא גליא ליה [- ולא גילתה לו], דלי כרגא [- הוריד את שעור המיסים] ולא גליא ליה, שדר פרידשני [- שלח לשרים מתנות בשם אסתר] ולא גליא ליה" סוד מוצאה של אסתר טורד ביותר את מנוחת המלך, אך הוא אינו מעז לנהוג באלומות. הוא מכיר שיש בנערה זו כוח עליון נסתר שמולו אי אפשר לנהוג באלומות. את שתיקת אסתר אי אפשר לנצח בכוח, לא בכוח גשמי, כי שתיקתה היא מתוך צניעותה הכוללת, המיוסדת על שייכות חייה של אסתר לשם ה' אלוקי ישראל.

מהות הצניעות

אממה שלמדנו, נראה שצניעות היא הכרת ההווה כביטוי. אין הצניעות נמדדת בהתנהגות חיצונית אלא בזהות פנימית, שכמובן צריכה להתממש בהתנהגות חיצונית. צניעות היא ישות המכירה את זהותה העצמית בצלם אלוקי שבה. צנועים הם אנשים חיים המתייחסים למציאות הגשמית כאל ביטוי, גילוי, הופעה, של יציאות אלוקיות. צנועים, הם בעלי אישיות המכירה את עצמה כבעלת מהות פנימית, שכל הופעות חייה הם גילוי אותה מהות פנימית. אדם המגדיר את עצמו לא רק על פי קיומו הגשמי, אלא מתוך מודעות לעושר הפנימי הקיים בתוכו – הוא אדם צנוע. לאדם צנוע אין צורך לחשוף את הישגיו ויכולתו, הוא מלא סיפוק מעולמו אינו זקוק להערכות של החברה שמחוצה לו.

ככל שהאדם מנותק יותר מעולם הרוח, כך עולמו כלוא יותר בנתונים שחושי הבשר יכולים לספק. כיוון שחיים גסים מאבדים את עדינותם ואת יכולתם לחוש באמיתות הפנימיות היוצרות את הקיום, מרגיש האדם צורך לפרסם ולגלות לכל את שטמון בו, מגלה כי אין לו קיום בתוכו אלא בהכרה החיצונית בו. אדם מרוקן, זקוק נאשנות לקבל אישור מסביבתו כי אכן בעל ערך הוא, לכן הוא נדחף לרומם את קרנו ולהודיע עד כמה מוכשר ומוצלח הוא.

איזהו מכובד? – המכבד את הבריות' אומרת המשנה בפרקי אבות, וכוונתה, שרק מי שהתנשא מעל לחושים הגשמיים, יש לו כבוד, הערכה אמיתית, למציאות כנלה, מתוך שלעצמו יש כבוד. אין זו גאווה חולנית השמחה בקיום ובהישגים החומריים גרידא, אלא חיים המלאים בתודעת היותם מגלים ומביעים את שם ה'. בעולם יחצ'ני, עולם המודד את ערך החיים לפי תגובות החוץ כלפיהם, לא מייחסים כבוד למי שמכבד את הבריות. להפך – רואים בזה חולשה המגלה כי ל'מכבד' אין יכולת להצטרף למאבק על הכבוד. הצורך להיחשף לעיני הבריות מגלה אפוא חיים עצובים, חיים שאין בהם גילוי תוכן אלוקי ולא שלוה פנימית.

ח. צניעות בעידן הטכנולוגי

ההישגים הגדולים של המדע, כפי שאנו מכירים בימינו, דורשים מבני דורנו משנה עמל בבניית חיי צניעות. הישגים אלו, הם פרי מאבקים פילוסופיים קשים שנמשכו תקופה ארוכה, עד אשר התבססה התפיסה לפיה פועל המדע המודרני. בתקופות קדומות ייחסה האנושות לרוח האדם ו/או לשכל האדם, יכולת להיפגש עם האמת, בין האמת האלוקית ובין האמת המדעית. מובן שהיו לכך ביטויים רבים ושונים, אך ודאי היה שלא רק הוכחות חושיות נדרשו לקביעת האמת. האכזבה שנחלו עקב התמוטטות תורתו של אריסטו, שנחשבה לאמת מדעית מוחלטת, גרמה

למחשבה האירופאית לחפש אחר דרך להיפגש עם האמת, בלא שהכל יקרום שוב. אין ענייננו, וגם לא תפקידנו כאן, לפרוש את כל השתלשלות הדעות, אך בסוף התהליך התבססה הכרה, שכל אמת צריכה להיות מוכחת באמצעות חושים. אין תועה יכולה להתקבל בלא שתוכח נסיונית. הכרה זו הביאה תועלת רבה, בהשליכה מעל דרכה השערות רבות שלא היתה בהם כל אמת ובאלצה כל חוקר לאמת את השערותיו בניסוי, אלא שככל שגברו הצלחותיה של דרך זו – כך נתרבה גם הנזק הטמון בשוליה. נזק זה אינו הכרח המציאות, אך ללא מתן תשומת הלב הראויה, הוא כמעט בלתי נמנע. ההכרה האנושית החלה שלא להעריך ואף לזלזל בכל דבר שאינו ניתן להוכחה אמפירית. כל אמת שהחושים לא נפגשו בה, כל אמת שלא הצלחנו להגדיר אותה במדויק, נדחקה לשוליים. יחד עם זאת, אין שום הוכחה לכך שדברים נסתרים אינם קיימים, אך אצל רבים נקבע מבנה חשיבה המסיק שכל שאינו גלוי – אינו קיים. לבני דורנו קשה להבין תיאוריות פילוסופיות, אפילו ראציונאליסטיות, וודאי שאנו נבוכים למקרא ה'שכלים' וה'הגלגלים' המשתוקקים של אריסטו. תפיסה כזו מטשטשת את משמעותה המלאה של המציאות ונוטה לראות כמציאות רק את הפן החיצוני של ההווה, ופן זה אינו אלא לכוש וביטוי לפנימי ונסתר. נוצר עולם מחשבה חסר צניעות בעיקרון. וכשחוסר הצניעות הוא עקרוני, קצרה הדרך לחוסר צניעות ממשי. אדם המתייחס רק אל הנגלה כבעל ממשות, יחוש דחף להתגלות גם כן. חמור מכך, אדם זה עלול לאבד את שייכותו לעולמו הפנימי, עולם שלא מתגלה בהוכחה, אלא טמון בעצם החיים. באם שייכות זו מיטשטשת, יאבד האדם את כבודו הנשמתי ויעריך את עצמו רק לפי ההישגים הניתנים לגילוי.

גורם נוסף המסבך את ההתבוננות הוא פיתוח הצילום והתקשורת, שעיקרם הוא היכולת לתרגם מציאות גלויה לחומר דומם, אשר ניתן לתרגמו בחזרה באופן המדמה מציאות חיה. יכולות אלו, ובפרט שילובם, 'כבשו את המסך' ונהיו לגורם רב מעלה בעיצוב ההתייחסות האנושית למציאות. העוצמה שבשפע החוויות, שעמם נפגש אדם בן דורנו, מקשה מלכתחילה לחוות כל דבר לעומקו. התקשורת אינה יכולה להעביר אלא את שעין המצלמה קלטה, פעמים רבות אין היא חפצה להעביר אלא את שעינו של הצלם מעוניינת להראות לצופה. המצלמה אינה יודעת צניעות מזה, דבר נסתר הוא דבר שאינו ניתן לצילום. אומנות הקולנוע הצליחה לפתח מספר כלים על מנת להעביר רגשות ותחושות עמוקות אל הדו-מימדיות של הפילם, ליצור הכרה שיש כאן דבר מה נסתר, אך מצילום חדשותי, גם זה נמנע. אט אט עובר הדגש לאופן שבו יצולמו הדברים ופחות למהות ההתרחשות. הדברים מחלחלים לתודעתו של כל מי שאינו עומד על המשמר ביודעין ושלא ביודעין. כמעט בכל אירוע ימצא מי שהחשוב לו מכל יהיה לתעד-לצלם את המתרחש.

פגישה בנוף עוצר נשימה, צריכה לחדור לתוך לבבי ולהותיר את רישומה בתוכי, זה התייעוד היותר חי. החיים הם בעלי ערך מצד עצמם והתייעוד היותר נצחי הוא נסיוני להתמלא ממלא המשמעות של הדבר שאנו חווים, מלאות שאין ביכולת המצלמה לעמוד עליה ולשקף אותה.

כל עוד מתקיימים חזון ושאיפה, כל עוד יש תקווה להוביל את החיים אל עתיד שלם ומאיר יותר – תהיה הצניעות טבעית יותר. היחס אל ההווה בחברה כזו הוא כאל דבר שאינו מגלה, אלא מעט ממה שאנו מאמינים שיכול הוא לגלות. כך יש כבוד לדברים שעוד לא נתגלו, והגילוי אינו משמש אומדן יחיד לערך הדבר. כשבאים ימים שבהם אין חפץ, כשנדמה שכל השאיפות לתיקון עולם התממשו, או שכל השאיפות איבדו את תקוותם, כבר אין רוחשים כבוד לנסתר, ומתעמעם האמון בקיומו, התנהגות שאינה צנועה בפועל היא תוצאה כמעט מוכרחת.

אין לי צער על ההתפתחות הטכנולוגית ולא על יכולת הצילום והעברת המידע, גם להתפתחויות אלו יש ויכול להיות תפקיד מבורך בכניין עולם. אפילו על היאוש שמתפשט בעולם הפוסט-מודרני אפשר להביט בעין טובה ולגלות בו יסודות של ענווה מתוסר יכולת למצוא פתרון שלא מציון וירושלים. אני מיצר על הסכנה הצפויה למי שאינו מודע לה ומנסה לעורר את תשומת הלב וזאת, כדי לשלוט בכלים אלו ולא להישלט בידיהם. היותנו חיים בעידן זה פירושו, שיש בידינו הכלים לחיות חיי צניעות גם עכשיו, אלא שבלא להתייחס לקשיים הניצבים בפני דורנו, יקשה הדבר לעילא ולעילא.

ט. סיכום, או: כיצד רוכשים צניעות

צניעות היא דבר בעל התייחסויות הלכתיות, בעיקר ביחס לאופן שבו נשים צריכות להתלבש. את ההלכה יש לקיים ללא כל תלות במדרגה הרוחנית, אך גם לנשים – עיקרה של הצניעות הוא במערכי הלב. יכולה אישה להקפיד על כל דרישות ההלכה ועדיין לא להיות חלילה מספיק צנועה. ודאי שצניעות לא צריכה להיות מידה המאפיינת נשים, אלא על כולנו מוטל להתאמץ ולחיות את יסודותיה.

מתוך הדברים שנתבררו, עולה כי צניעות היא בכלליות: ככל שהאדם יהיה יצור פרטי יותר, מנותק יותר – כך יתקשה להיות צנוע. ככל שהאדם עסוק ומעוניין באגואיזם הפרטי שלו, כך הוא יותר מוחצן ויותר חולף. השאיפה היא לבנות חיים עמוקים, להשתייך לחיים עשירים שההתנהגות הצנועה תהיה להם ביטוי טבעי ורצוי. חיים כאלו ייבנו על אדני החיים של רחל, שאול ואסתר – על הרצון להביא ברכה לאומה כולה, לאומה לדורותיה. ככל שהזיהוי העצמי מדגיש יותר את היותי בן לנצח ישראל, את היותי גילוי לכוח החיים הפלאי המתקיים אלפי שנים ומוליך גם הנהגות הלבן למחשבות עם אלוהינו – כך ממילא חימלא אישיותי ותימשך לצניעות.

להרבות באהבה ולהרבות באמונה וכך לחיות הרבה יותר מאשר עיני הבשר יכולות לראות.

להרבות באהבה בפועל – במעשי חסד ליחידים ולאומה.

להרבות באהבה בנפש – בהתאמצות יתרה בשמירת הלשון.

להרבות באהבה בלב – "ואיש את רעת רעהו אל תחשבו בלבבכם"¹⁷.